

Vinpus
tīksmes
principa

Sigmund Freud

Jenseits
des
Lustprinzips

Zigmunds Freids

Viņpus tīksmes principa

No vācu valodas tulkojis

Igors Šuvajevs

ZVAIGZNE ABC

101/149(075.4)

Fr 418

Sigmund Freud
JENSEITS DES LUSTPRINZIPS

Aigara Truhina vāka dizains

Šis ir ar autortiesībām aizsargāts darbs. Darba reproducēšana vai jebkāda cita neatļauta izmantošana ir autortiesību pārkāpums. Par autortiesību pārkāpšanu ir paredzēta atbildība Krimināllikuma 148. pantā. Saskaņā ar Autortiesību likuma 69.¹ pantu persona ir arī mantiski atbildīga par visiem zaudējumiem un morālo kaitējumu, kuru tā radījusi ar autortiesību pārkāpšanu.

© Tulkojums latviešu valodā, Igors Šuvajevs, 2017

© Izdevums, mākslinieciskais noformējums, Apgāds Zvaigzne ABC, 2017

ISBN 978-9934-0-7019-8

Satura rādītājs

Baisais atkārtotais baudījums. <i>I. Šuvajevs</i>	7
Viņpus tiksmes principa	13
Bibliogrāfija	87
Komentāri	93
Personu rādītājs	107

Baisais atkārtotānās baudījums

Igors Šuvajevs

Freids ir norādījis, ka cilvēks ir nenogurstošs baudas meklētājs. Precīzāk būtu – tīksmes meklētājs. Tomēr izmantotais vācu vārds *Lust* ir pietiekami daudznozīmīgs: tīksme, bauda, patika, prieki; daudzskaitlī tas norāda uz baudkāri, miesaskārību. Vai Freids raksta par tīksmīgo dzīvi, tās sasniegšanu un tīksmināšanos par veikumu? Vārds *Lust* ietver arī tādu nozīmi kā ‘tīksme’, ‘vēlēšanās’. Darbā “Viņpus tīksmes principa” Freids pirmo reizi publiski izvirza ideju par nāves dziņu. Vai runa ir par to, ka cilvēks vēlas nāvi, tiecas pēc tās? Var tikai atgādināt, ka Freids laikam pirmais 20. gadsimtā norāda – nāve ir noklusēta, “līdz nāvei noklusēta”, pret to ir jāizveido jauna attieksme. Vienlaikus jau darba virsraksts, kas sabalsojas ar Ničes darbu “Viņpus labā un ļaunā”, norāda, ka ne viss cilvēka dzīvē norisinās atbilstīgi tīksmes principam.

“Viņpus tīksmes principa” ir viens no sarežģītākajiem Freida darbiem. Viņa paša vārdiem izsakoties, tas ir metapsiholoģisks – aiz, pēc, ārpus psiholoģijas esošs, proti, psihoanalītisks. Tikpat labi var teikt, ka tas ir metafizisks darbs. Pats Freids norāda, ka darbs ir spekulatīvs, ka viņš uzstājas *advocatus diaboli*, “velna advokāta” lomā, kurš nepavisam nav pārdevies velnam.

Advokātu praksē jau sen pieņemts paņēmieni ir atsaukšanās uz novērojumiem un atziņām. Tā rīkojas arī Freids. Viņš norāda, piemēram, uz kara neirozēm. Organiski savainojumi nav fiksējami, tomēr cilvēks cieš, turklāt cieš ne tikai garīgi, bet arī fiziski. Freids norāda uz neirotiķiem spiedīgo nepieciešamību atkārtot un atkārtot noteiktas darbības, atgriezties noteiktos pārdzīvojumos. Savā ziņā viņi ir iestiguši noteiktā eksistenciālā stāvoklī, no kura nevar izkļūt. Vai Freids raksta par neirotiķiem? Uz šādu skatījumu vedina visnotaļ perversā pārliecība, ka psihoanalīzē esot darīšana ar (psiho)patoloģiskiem gadījumiem. Taču Freids piedāvā arī novērojumus par to, kā bērni tiek galā ar netīksmām, nepatīkamām situācijām. Pat vairāk – Freids rāda, kā netīksmais tiek apvērsts un pārvērsts par patīkamo. Bet atkārtotāšanās nemaz nav tik reti sastopams fenomens. Aizvien jaunas un jaunas draudzības veidošana, katrai beidzoties ar nodevību. Jūsmīga autoritātes atzišana, lai drīz vien to dedzīgi noliegtu un sajūsmināti ļautos jaunai autoritātei. Vairākkārtīga apprecēšanās, lai nokoptu mīļoto personu, vai cikliskuma propagandēšana (mainīt darbu, partneri pēc x gadiem u. tml.). Regulāra iemilēšanās apšaubāmas reputācijas personās, lai tās glābtu; partiju un biznesa projektu dibināšana,

neko nespējot paveikt līdz galam. Uzskaitījumu var turpināt. Turklāt tas neattiecas tikai uz indivīdiem, šāda atkārtotāšanās raksturīga arī tautām, sabiedrībām. Uzmācīgas darbības (ieskaitot priekšstatus, izpratni u. tml.) raksturīgas arī tautām, etnosiem.

Vai visi minētie gadījumi būtu apvienojami? Iespējams, ka pamācošs var būt psihoanalīzē skatītais kļūdišanās jeb kļūmā veikuma liktenis. Tikai amerikāņi, kā varētu piebilst Freids, to apvieno paraprakses nojēgumā. Katrs gadījums ir atsevišķs, tomēr tas netraucē iezīmēt noteiktus vispārīgus mehānismus, struktūras, tehnoloģijas. Atkārtotās izstumtais, taču izstumtais pats par sevi nepretojas tā apzināšanai, apziņas tapšanai. Turklāt vērā būtu ņemama vēl viena iezīme, ko it viegli novērot bērnu dzīvē. Viņi ar baudu atkārtoti klausās jau labi zināmo, nepieļaujot atkārtotumā nekādas novirzes. Un infantilajā pasaulē šāda atkārtotāšanās attiecas ne tikai uz stāstiem; tīksmi, lab sajūtu (kuru vēlāk iemanās dēvēt par laimi) acīmredzot nodrošina pati atkārtotāšanās tehnika. Taču šis tīksmīgums raksturo ne tikai infantilās būtnes, atliek atsaukt atmiņā kaut vai dažādās personas uz teātra skatuves, kuras atkārtoti izspēlē principā jau zināmas situācijas. Tajās noskatās, tās bauda pieaugušie un bieži vien iemanās neattiecināt uz sevi, jo izrāde taču ir par citiem. Freids skata cilvēku viņa eksistences teātrī, proti, būtņi uz eksistenciālās skatuves, kura gūst kultūrvēsturisku noformējumu.

Freida uzskatu transformāciju iezīmē nepieciešamība ieviest narcisma nojēgumu. Pirmajā dziņu teorijā runa ir par seksuālajām dziņām un Es dziņām, kurās īpaši izceļama pašuzturēšanas dziņa. Dziņas ir variabli, kultūrvēsturiski

un individuālvēsturiski veidojumi. Narcisma nojēguma ieviešana liek atzīt tā libidozītāti, t. i., iekļaut seksuālajās dziņās, kas vienlaikus ir Es dziņas. Teorētiskā neskaidrība (un ne tikai novērojumi) Freidu vedina rast risinājumu. Turklāt nākas ņemt vērā, ka narcistiskie savainojumi un sarētojumi var atbalsoties visā cilvēka (un acīmredzot ne tikai individuālas būtnes) dzīvē. 1915. gadā tapušajā darbā “Dziņas un dziņu liktenis” Freids aplūko naidu, ko nošķir no seksuālajām dziņām un attiecina uz Es (vienu no dvēseles instancēm, lai gan tīri valodiski šis “es” dažkārt nozīmē “pats”). Turpinot risinājumu, Freids arī nokļūst pie nepieciešamības pieļaut nāves dziņas pastāvēšanu.

Kas ir šī nāves dziņa, tieksme pēc nāves, tās vēlēšanās? Kas vispār ir nāve? Jautājums var šķist pat dīvains, jo šķietami taču viss ir skaidrs. Katrā ziņā var iedomāties, ka bioloģiski jautājums ir atrisināts. Tomēr Freids ir spiests konstatēt, ka bioloģiem “nāves jēdziens vispār izgaist”. Šādu secinājumu viņam nākas izdarīt, aplūkojot sava laika biologu izstrādnes, kuri raksta par to, ko apkopojoši var dēvēt par “dzīvo substanci”, “dzīvības plazmu”. Vēlāk šāds risinājums turpinās saistībā ar “egoistiskajiem gēniem”, telomeriem u. tml. Un Freids piedāvā paradoksālu risinājumu: organiskās dziņas ir regresīvas, tās tiecas atjaunot iepriekšējo stāvokli. Piesardzīgākā, bet skaidrākā formulējumā – “visa dziņu dzīve kalpo nāves pietuvināšanai”. Mēģinājums tikt skaidrībā ar dziņām Freidam liek īpaši uzsvērt, ka nepastāv (dabiski, naturāli) kaut kādas pilnīgošanās dziņas vai dziņa attīstīties uz augstāku pakāpi. Freids norāda, ka “dzimums” nemaz nav tik sens veidojums, ka bioloģiem principā nav skaidrības par seksuālo

dziņu, dzimumisko vairošanos, kaut arī viņi nemitīgi operē ar šādiem nojēgumiem. Freids pat raksta: “Zinātnē par dzimumiskuma rašanos rodam tik maz, ka šo problēmu varam salīdzināt ar tumsu, kurā nav ietecies pat hipotēzes gaismas stars.” Bioloģiskie risinājumi ir interesanti un svarīgi, taču derētu paturēt vērā, ka psihoanalīzē runa ir par dvēselisko, nevis par bioloģiskā dubultošanu psihiskā veidolā. Un tas vēl vairāk pastiprina Freida risinājuma paradoksālātāti, jo viņš piedāvā pieļaut, ka tieši Es dziņas liek tiekties uz nāvi. Vienuviet viņš pat izaicinoši liek vienādības zīmi: Es dziņas = nāves dziņas.

Risinājuma sarežģītību iezīmē tas, ka jārod saskaņa starp ekonomisko, dinamisko un topisko modeli. Turklāt arī topiskajā modeli Freids ir spiests veikt korekcijas, izstrādājot tā saukto strukturālo modeli. Tajā figurē tādas sistēmas jeb instances kā Es, Tas un Virs-Es. Bet Es var būt, piemēram, Mēs vai parciāl-Es, nemaz nerunājot par dažādajiem narcistiskās patības derivātiem. Turklāt šīs sistēmas (nevis elementus) nepavisam nav nepieciešams reducēt tikai un vienīgi uz atsevišķu indivīdu dvēseles dzīvi. Nemaz tik vienkāršs nav arī nāves dziņas koncepts, kuru vēlāk Freids tiecas precizēt ar destrukcijas un agresijas dziņu nojēgumiem.

Lai izprastu Freida piedāvāto, kā viņš pats uzsver, spekulatīvo risinājumu, vēlams ņemt vērā vēl divus 1919. gadā tapušos darbus. Viens no tiem ir “Bērnu sit”. Tajā ir runa par fantāzijām, pašģenerētiem priekšstatiem, proti, pašas dvēseles produkciju. Turpinot izstumšanas problemātikas risinājumu, Freids vienlaikus risina arī jautājumu par mazohismu. Vai pastāv kaut kas tāds kā mazohistiskā

bauda jeb tiksme? Varbūt pastāv pat ideāli mazohisti? Freids ir norādījis uz tādu pastāvēšanu: viņi tiksmi rod dvēseliskās mocībās. Pastāv ne vien primārais un sekundārais mazohisms, bet arī erogēnais, femīnais, morālais un sociālais mazohisms, kurš nepavisam nav jāidentificē ar (varbūt sadomātu) seksuālu perversiju. Savukārt otrs Freida darbs ir eseja "Baisais". Baisais ir nemājīgais (vāciski tas tiek izteikts vienā vardā). Kas cilvēku biedē? Kāpēc viņš baiļojas? Kāpēc viņš biedinājumā pat gūst tiksmi? Varbūt baida, biedina, baiļo, lai gūtu baudu? Kas cilvēka dzīvē ir baismīgs, šausmīgs? Vai baidīšanās ietver dairīšanos, proti, vairīšanos? Savulaik gan vārds "dairs" esot nozīmējis 'baiss'. Nemājīgums rieš visdažādāko veidu īgnumu, kura iekļautību eksistences tehnikās Freids vēlāk analizē darbā "Īgnums kultūrā".

Freids apzināti novēršas no tiksmes problemātikas iztīrājuma filosofijā. Taču viņam nevar nebūt nepazīstams utilitārisms (viņš pats ir tulkojis Milla darbus), kas visa pamatā liek tieši tiksmi. Freids gan norāda, ka labākajā gadījumā var runāt par tendenci uz tiksmi, turklāt tiksmīgums var būt visnotaļ atšķirīgs. Varbūt dzīšanās pēc tiksmes, laimes, baudas paredz iekļaušanos apvērsto formu pasaulē, ļaujoties ellīgajai nepiesātinātības mašīnerijai, kas beidzas vien nāvē? Bet varbūt pat ved uz to...